

SA EXAM PAPERS This Paper was downloaded from SAEXAMPAPERS
SA's Leading Past Year

Exam Paper Portal

You have Downloaded, yet Another Great Resource to assist you with your Studies 😊

Thank You for Supporting SA Exam Papers

Your Leading Past Year Exam Paper Resource Portal

Visit us @ www.saexampapers.co.za

**SA EXAM
PAPERS**

SA EXAM PAPERS
Proudly South African

basic education

Department:
Basic Education
REPUBLIC OF SOUTH AFRICA

NATIONAL SENIOR CERTIFICATE

GIREDI YA 12

XITSONGA: RIRIMI RA LE KAYA (HL)

PAPILA RA VUNHARHU (P3)

HUKURI 2025

XILETELO XA MAKOREKETELO

TIMARAKA: 100

Xiletelo lexi xa makoreketelo xi na tipheji ta 8.

MAAVELO YA TIMARAKA		
XIYENGE XA A: XITSALWANA: TIMARAKA TA		50
VUNDZENI NA MAKUNGUHATELO	VM =	30
RIRIMI, XITAYILI NA VUHLERI	RXV =	15
XIVUMBEKO	X =	05
NTSENGO		<u>50</u>
XIYENGE XA B: XITSHURIWA XA XITSALWAMBIKO: TIMARAKA TA	2 x 25 =	50
VUNDZENI, MAKUNGUHATELO NA XIVUMBEKO	VMX =	15
RIRIMI, XITAYILI NA VUHLERI	RXV =	10
NTSENGO		<u>25</u>

MIMFUNGHO LEYI NGA TIRHISIWAKA EKA MAKOREKETELO	
MFUNGHO	NHLAMUSELO
–	Ehansi ka xihoxo xin'wana na xin'wana xa mapeletelo na mahikahatelo.
^	Loko mukamberiwa a siyile mfungho, rito/marito yo karhi.
ll	Etlhelo ra xinene eka swivulwa leswi nga twisisekiki.
=	Etlhelo ra xinene loko mukamberiwa a nga avangi xitshuriwa xa yena hi tindzimana.
m	Etlhelo ra xinene loko ku ri na mbuyelelo wa timhaka kumbe marito.
/	Loko a hlanganisile marito.
⊃	Loko a hambanisile marito.
←	A a fanele a sungurile ekusunguleni ka majini eximatsini.
→	A nga fikangi emakumu exineneni.
↑	A a fanele a sungurile eka mintila leyi a nga yi tlula.
↓	A nga fikangi emakumu ka pheji.

XIYENGE XA A: XITSALWANA**XIVUTISO XA 1****LEMUKA LESWI:**

Mukamberiwa u languteriwa ku tsala xitsalwana XIN'WE lexi nga na marito ya le xikarhi ka 400–450 (tipheji ti2–2½). U fanele ku hlawula muxaka wun'wana na wun'wana wa xitsalwana, wu nga va wa: ndzungulo, nhlamuselo, mianakanyo/ miehleketo, nkanelo kumbe mavonelo. Vuxokoxoko lebyi hlamulaka xivutiso byi fanele ku humelerisiwa.

Eka tinhlamulo ta switsalwana hinkwaswo thoni, rhejisitara, xitayili na ntivomarito leswi faneleke swi fanele ku humelerisiwa.

1.1 Ndzi swi kotile!

Mukamberiwa u ta tsala xitsalwana a rungula hi swilo leswi a swi koteke. **[50]**

1.2 Vutomi bya masiku lawa.

Mukamberiwa u ta hlamusela leswi vutomi byi nga xiswona masiku lawa. **[50]**

1.3 Loko a ndzo fikelela milorho ya mina.

Mukamberiwa u ta humesela mianakanyo/miehleketo ya yena erivaleni mayelana na leswi a navelaka ku fikelela swona evuton'wini. **[50]**

1.4 Ku va mfumo wu nyika vadyondzi swakudya eswikolweni swa pfuna swi tlhela swi onha.

Mukamberiwa u ta tsala xitsalwana xa yena a kombisa ku pfuna na ku onha loku vangiwaka hi ku va mfumo wu nyika vadyondzi swakudya eswikolweni. **[50]**

1.5 Tindhawu ta vutshunguri bya mani na mani ti fanele ku tshama ti ri karhi ti tirha minkarhi hinkwayo. Pfumela kumbe u kaneta.

Mukamberiwa u ta tsala xitsalwana a pfumela kumbe a kaneta leswaku tindhawu ta vutshunguri bya mani na mani ti fanele ku tshama ti ri karhi ti tirha minkarhi hinkwayo. **[50]**

1.6–
1.8 Eka swivutiso swa 1.6–1.8 mukamberiwa u ta hlawula xifaniso xin'we eka leswi a nyikiweke swona kutani a tsala xitsalwana hi xona, a aneka mhaka leyi xi n'wi tselaka yona emiehleketo. U ta nyika xitsalwana xa yena nhlokomhaka leyi faneleke.

LEMUKA LESWI:

Ku fanele ku va na ku yelana eka hungu ra xitsalwana na xifaniso lexi hlawuriweke. Xi nga va xitsalwana xa ndzungulo, nhlamuselo, mianakanyo/miehleketo, nkanelo kumbe mavonelo. **[50]**

XIYENGE XA B: XITSHURIWA XA XITSALWAMBIKO**XIVUTISO XA 2**

LEMUKA LESWI: Eka tinhlamulo ta switsalwambiko hinkwaswo, loko nhlokomhaka yi tsariwile hi maletere lamatsongo ya khwatihatiwa, loko yi tsariwile hi lamakulu a yi khwatihatiwi naswona vuxokoxoko lebyi hlamulaka xivutiso byi fanele ku humelerisiwa.

Mukamberiwa u languteriwa ku tsala switsalwambiko SWIMBIRHI leswi nga na marito ya le xikarhi ka 180–200 (pheji yi1).

2.1 PAPILA RA XIKAYA/XINGHANA

Mukamberiwa u ta tsala papila a khensisa munghana wa yena hikokwalaho ka ku va a pasile Giredi ya 12 hi swinyeletana ku tlula vadyondzi hinkwavo etikweni.

Xivumbeko: Adirese ya mutsari leyi sikuhatiweke evokweni ra xinene, (a ku funghiwi endzhaku ka ku sikuhata). Ku tlula ntila laha swi faneleke, xiloso, (a ku funghiwi).

Vundzeni lebyi katsaka vuxokoxoko lebyi hlamulaka xivutiso.

Nsariso lowu nga katsiki xivongo xa mutsari, ku fungha na nsayino.

[25]**2.2 IMEYILI**

Mukamberiwa u ta tsalela dokodela imeyili a vilela mayelana na ku va a n'wi nyikile maphilisi yo hoxeka lama a ma nweke.

Xivumbeko: Adirese ya imeyili ya mutsari na ya mutsaleriwa, van'wana lava faneleke ku yi kuma, nhlokomhaka, xiloso, vundzeni lebyi katsaka manghenelo, miri na mahetelelo. Nsariso lowu katsaka vito na xivongo xa yena (a ku funghiwi).

[25]**2.3 NHLUTO**

Mukamberiwa u ta tsala nhluto hi rin'we ra matsalwa lama a ma hlayeke evuton'wini bya yena.

Xivumbeko: Nhlokomhaka, vito na xivongo xa mutsari, vito ra tsalwa, xifaniso lexi nga eka khavhara, vakandziyisi, lembe leri ri kandziyisiweke hi rona, vundzeni, swibumabumelo na swisolo.

[25]**2.4 XIVIKO**

Mukamberiwa u ta tsalela Supurithendente wa maphorisa xiviko a hlamusela hi ta ku tshoviwa ka holo ya vaaki emugangeni wa ka vona.

Xivumbeko: Nhlokomhaka, mbangu, vito ra mutsaleriwa, vundzeni lebyi katsaka vuxokoxoko bya leswi yiviweke, vito ra mutsari, nsayino, ku sikuhata.

[25]

2.5 **MATIMU YA MUFI**

Mukamberiwa u ta tsala matimu ya mudyondzisi wa vona loyi a loveke endzhaku kaloko a wile exikhongelweni namixo.

Xivumbeko: Nhlokomhaka, mavito na xivongo xa mufi, siku, n'hweti na lembe ro tswariwa, ndhawu laha a tswariweke kona, vatswari va mufi, vuxokoxoko bya swa tidyondzo, vuxokoxoko bya ntirho wa yena, swa vukati, siku ro hundza emisaveni, xivangelo xa rifu, lava a va siyeke, ku n'wi navelela ku etlela hi kurhula, ku phata xivongo xa yena. (Mukamberiwa a nga fanelangi ku tsala tanihi munhu wo sungula).

[25]

2.6 **INTHAVHIYU**

Mukamberiwa u ta tsala inthavhiyu leyi veke kona exikarhi ka mubasisi wa feme na n'wini wa yona.

Xivumbeko: Nhlokomhaka, mbangu, ku thya swimunhuhatwa mavito lama tsariweke hi maletere lamakulu evokweni ra ximatsi ya landzeriwa hi hikombirhi, ku xewetana, swiendlo swa swimunhuhatwa endzeni ka swiangi, vundzeni na ku gimeta/lelana.

[25]

NTSENGO WA XIYENGE XA B: 50
NTSENGO WA TIMARAKA: 100

XITANDZHAKU XA A: RHUBIRIKI YA MAKAMBELELO YA XITSALWANA – RIRIMI RA LE KAYA (TIMARAKA TA 50)**XIYA:**

- Tirthisa rhubiriki minkarhi hinkwayo loko u koreketa xitsalwana xa vutumbuluxi (Papila ra vu3, XIYENGE XA A).
- Timaraka to sukela eka 0 kufikela eka 50 ti avanyisiwile hi tinhlamuselo ta nkoka ta vuswikoti ta NTLHANU.
- Eka swilaveko swa Vundzeni, Ririmi na Xitayii, nhlamuselo yin'wana na yin'wana ya vuswikoti eka leta nthanu yi avanyisiwile hi swiyimo swimbirhii: xa le henhla na xa le hanshi xikan'we na maaavelo ya timaraka lama tirhisiwaka.
- Xivumbeko a xi khumbeki hi ku aviwa ka xiyimo xa le henhla na xa le hanshi.

Vuswikoti byo hlawuleka	Vuswikoti bya le henhla	Vuswikoti byo amukeleka	Vuswikoti bya madyondza	Vuswikoti byo ka byi nga fikelelangi
Swilaveko				
VUNDZENI & MAKUNGUHATELO	28–30	16–18	10–12	4–6
Mahlamulelo ya hlawuleka/lama thonthhaka miehleketo na ku hundzisa eka leswi languteriweke. -Miehleketo ya vuthhari, leyi thonthhaka miehleketo naswona leyi vupfeka. -Mahungu ma veketeriwile hindlela yo hlawuleka naswona ku na nkhlulukelano (nhlangano) ku katsa manghenelo, miri na masongelo/mahetelelo.	22–24 -Mahlamulelo lama vumbiweke kahle swinene. -Miehleketo leyi faneleke no tsakisa naswona yi kombisa vumbhoni byo va yi vupfeka. -Mahungu ma veketeriwile kahle swinene naswona ku na nkhlulukelano (nhlangano) eka manghenelo, miri na masongelo/mahetelelo.	13–15 -Mahlamulelo lama amukelekaka kambe hungu a ri hlamuseriwangi ri twisiseka swinene. -Miehleketo yi na nkhlulukelano lowu amukelekaka na ku khorwisa. -Mahungu ma veketeriwile kahlenyana naswona ku na nkhlulukanonyana (nhlanganonyana) eka manghenelo, miri na masongelo/mahetelelo.	7–9 -Mahlamulelo ma na nkhlulukelano kun'wana. -Miehleketo a yi twisiseki naswona a yi kombisi vutitumbuluxeri. -Ku na vumbhoni byitsongo bya maveketelelo na nkhlulukelano wa mahungu.	0–3 -A ku kalangi ku ringetiwa ku angula ku ya hi nhlokomhaka. -Miehleketo hi leyi yi nga fanelangiki naswona a yi fambelani nakatsongo na nhlokomhaka. -A yi na nkongomo naswona yi ptuvapfuvukile.
TIMARAKA TA 30	25–27	19–21		
Xiyimo xa le henhla -Mahlamulelo ya xiyimo xa le henhla kambe lama kayiveleka swihlawulekisi swa xitsalwana xo hlawuleka no thonthha miehleketo. -Miehleketo ya vuthhari no vupfa. -Mahungu ma veketeriwile hindlela ya vutshila naswona ku na nkhlulukelano (nhlangano) eka manghenelo, miri na masongelo/mahetelelo.	19–21 -Mahlamulelo lama vumbiweke kahle. -Miehleketo leyi faneleke no tsakisa. -Mahungu ma veketeriwile kahle naswona ku na nkhlulukelano (nhlangano) eka manghenelo, miri na masongelo/mahetelelo.	13–15 -Mahlamulelo lama amukelekaka kambe hungu a ri hlamuseriwangi ri twisiseka swinene. -Miehleketo yi na nkhlulukelano lowu amukelekaka na ku khorwisa. -Mahungu ma veketeriwile kahlenyana naswona ku na nkhlulukanonyana (nhlanganonyana) eka manghenelo, miri na masongelo/mahetelelo.		
Xiyimo xa le hanshi				

RHUBIRIKI YA MAKAMBELELO YA XITSALWANA – RIRIMI RA LE KAYA (TIMARAKA TA 50) (ku yisa emahlweni)

Swilaveko	Vuswikoti byo hlawuleka	Vuswikoti bya le henhla	Vuswikoti byo amukeleka	Vuswikoti bya madyondza	Vuswikoti byo ka byi nga fikelelangi
RIRIMI, XITAYILI & VUHLERI Thoni, rhejisitara, xitayili na ntvomarito swa fambelana na vaamukeri va mahungu na mbangu. -Vutitshembi eka ku tirhisa ririmi naswona hindlela yo hlawuleka no tsakisa. -Xi koka rinoko naswona xi na thoni leyinene no tlhavula. -Swihoxo swa ntvoririmi na mapeletelo a swi kona. -Xi vumbiwele hindlela ya vutshila swinene.	14–15 -Thoni, rhejisitara, xitayili na ntvomarito swa fambelana swinene na xikongomelo, vaamukeri va mahungu na mbangu. -Vutitshembi eka ku tirhisa ririmi naswona hindlela yo hlawuleka no tsakisa. -Xi koka rinoko naswona xi na thoni leyinene no tlhavula. -Swihoxo swa ntvoririmi na mapeletelo a swi kona. -Xi vumbiwele hindlela ya vutshila swinene.	11–12 -Thoni, rhejisitara, xitayili na ntvomarito swa fambelana kahle na xikongomelo, vaamukeri va mahungu na mbangu. -Ririmi hi leri faneleke naswona thoni leyi tirhisiweke hi leyi fanaka minkarhi hinkwayo. -Swihoxo swa ntvoririmi na mapeletelo a swi talangi. -Xi vumbiwele hindlela ya kahle swinene.	8–9 -Thoni, rhejisitara, xitayili na ntvomarito swa fambelana na xikongomelo, vaamukeri va mahungu na mbangu. -Ririmi ri tirhisiwele hindlela yo amukeleka ku hlamusela mahungu. -Thoni hi leyi faneleke. -Ku tirhisiwele ririmi leri amukelekaka ku tiyisa vundzeni bya hungu.	5–6 -Thoni, rhejisitara, xitayili na ntvomarito swi fambelana katsongo na xikongomelo, vaamukeri va mahungu na mbangu. -Matirhiselo ya ririmi i ya xiyimo xa madyondza swinene. -Thoni na dikixini a swi fambelani. -Ntvomarito lowutsongo swinene.	0–3 -Thoni, rhejisitara, xitayili na ntvomarito a swi fambelani na xikongomelo, vaamukeri va mahungu na mbangu. -Ririmi a ri twisiseki. -Nkayivelo wa ntvomarito wu endla leswaku mahungu ya nga twisiseki.
	13 -Ririmi i ra xiyimo xa le henhla naswona ri na thoni leyi faneleke. -Swihoxo swa ntvoririmi na mapeletelo i switsongo. -Xi vumbiwele hindlela ya vutshila.	10 -Ririmi ra kahle no fanela. -Thoni ya kahle no fanela. -Swihoxo swa ntvoririmi na mapeletelo i switsongo. -Xi vumbiwele hindlela ya kahle.	7 -Matirhiselo lamanene ya ririmi eka minkarhi yin'wana. -Hakanyingi thoni hi leyi faneleke kambe ku na nkayivelo wo tirhisiwa ka ririmi leri amukelekaka.	4 -Ku hava matirhiselo lamanene ya ririmi. -Ku tirhisiwele swivulwa swo fana kumbe switsongo leswi hambaneke. -Ku na nkayivelo lowukulu wa ntvomarito.	0–1 -Ku pfumaleka timhaka leti lavekaka. -Swivulwa na tindzimana swi hoxekile. -Xitsalwana a xi twisiseki.
XIVUMBEKO Swi hlawulekisi swa xitshuriwa; wawumbelo ya tindzimana na swivulwa.	5 -Mavumbelo ya nhlokomhaka i ya xiyimo xa le henhla swinene. -Vuxokoxoko lebyi hlawulekeke. -Swivulwa na tindzimana swi vumbiwele hindlela ya xiyimo xa le henhla swinene.	4 -Vuxokoxoko byi vumbiwele hindlela yo twisiseka. -Ku na nkhlukelano. -Swivulwa na tindzimana swa twisiseka naswona i swo hambanahambana.	3 -Ku vumbiwele vuxokoxoko lebyi faneleke. -Swivulwa na tindzimana swi vumbiwele hindlela leyinene. -Xitsalwana xa ha twisiseka.	2 -Ku na timhaka tin'wana leti khomekaka. -Swivulwa na tindzimana swi hoxekileryana. -Xitsalwana xa ha twisisekanyana.	0–1 -Ku pfumaleka timhaka leti lavekaka. -Swivulwa na tindzimana swi hoxekile. -Xitsalwana a xi twisiseki.
TIMARAKA TA 5	13 -Ririmi i ra xiyimo xa le henhla naswona ri na thoni leyi faneleke. -Swihoxo swa ntvoririmi na mapeletelo i switsongo. -Xi vumbiwele hindlela ya vutshila.	10 -Ririmi ra kahle no fanela. -Thoni ya kahle no fanela. -Swihoxo swa ntvoririmi na mapeletelo i switsongo. -Xi vumbiwele hindlela ya kahle.	7 -Matirhiselo lamanene ya ririmi eka minkarhi yin'wana. -Hakanyingi thoni hi leyi faneleke kambe ku na nkayivelo wo tirhisiwa ka ririmi leri amukelekaka.	4 -Ku hava matirhiselo lamanene ya ririmi. -Ku tirhisiwele swivulwa swo fana kumbe switsongo leswi hambaneke. -Ku na nkayivelo lowukulu wa ntvomarito.	0–1 -Ku pfumaleka timhaka leti lavekaka. -Swivulwa na tindzimana swi hoxekile. -Xitsalwana a xi twisiseki.

XITANDZHAKU XA B: RHUBIRIKI YA MAKAMBELELO YA XITSALWAMBIKO XO LEHA-RIRIMI RA LE KAYA (TIMARAKA TA 25)**XIYA:**

- Tirhisa rhubiriki minkarhi hinkwayo loko u koreketa xitsalwambiko (Papila ra vu3, XIYENGE XA B).
- Timaraka to sukela eka 0 kufikela eka 25 ti avanyisiwile hi tinhlamuselo ta nkoka ta vuswikoti ta NTLHANU.

Swilaveko	Vuswikoti byo hlawuleka 13–15	Vuswikoti bya le henhla 10–12	Vuswikoti byo amukeleka 7–9	Vuswikoti bya madyondza 4–6	Vuswikoti byo ka byi nga fikelelangi 0–3
VUNDZENI, MAKUNGUHATELO & XIVUMBOKO Mahlamulelo na miehleketo; Maveketelo ya miehleketo eka makunguhatele; Xikongomelo, vaamukeri va hungu, swihlawulekisi/swiaki swa ririmi na mbangu.	-Mahlamulelo yo hlawuleka na ku hundzisa leswi a swi languteriwile. -Miehleketo ya vuthari leyi vupfeke. -Vutivi byo enta bya swihlawulekisi swa muxaka wa xitshuriwa. -Matsalelo lama nga humiki emhakeni. -Vundzeni na miehleketo swi vumbanile. -Nhlamuselo ya vuenti swinene naswona vuxokoxoko hinkwabyo byi seketela nhlokomhaka. -Xivumbeko lexi faneleke no va na nkhaqato.	-Mahlamulelo lamanene lama kombisaka vutivi lebyinene bya swihlawulekisi swa muxaka wa xitshuriwa. -Ku na ku kongoma mhaka, a ku na ku huma emhakeni. -Vundzeni na miehleketo swi vumbanile, swi hlamsurwiwe kahle hi vuxokoxoko byo seketela nhlokomhaka. -Xivumbeko lexi faneleke lexi nga na swihoxo switsongo leswi onhaka nkhaqato.	-Mahlamulelo yo ringanela lama kombisaka vutivi bya swihlawulekisi swa muxaka wa xitshuriwa. -Mhaka a yi kongomiwi hi ku hetiseka, ku na ku humanyana emhakeni. -Vundzeni na miehleketo swi vumbanile hindlela leyi amukelelaka. -Ku na vuxokoxoko byin'wana lebyi seketelaka nhlokomhaka. -Hi ku angarhela, xivumbeko hi lexi faneleke kambe xi ri na swihoxo switsongo.	-Mahlamulelo ya madyondza lama kombisaka vutivinyana bya swihlawulekisi swa muxaka wa xitshuriwa. -Mhaka yi kongomiwa hindlela yo huhula. -A hi minkarhi hinkwayo vundzeni na miehleketo swi vumbanaka. -Ku na vuxokoxoko byitsongo lebyi seketelaka nhlokomhaka. -Milawu ya xivumbeko yi tirhisiwile hindlela yo ka yi nga twisiseki. -Ku na swihoxo swo tala.	-Mahlamulelo a ma kombisi vutivi bya swihlawulekisi swa muxaka wa xitshuriwa. -Nhlamuselo a yi le rivatleni naswona yi humile swinene emhakeni. -Vundzeni na miehleketo a swi vumbanangani. -Ku na vuxokoxoko byitsongo swinene lebyi seketelaka nhlokomhaka. -A ku tirhisiwangi mlawu ya xivumbeko leyi faneleke.
RIRIMI, XITAYILI & IVUHLERI Thoni, rhejisitara, xitayili, xikongomelo/nkucetelo, vaamukeri va hungu na mbangu; Matirhisele ya ririmi, swiaki na mlawu ya rona; Mahlawulelo ya marito; Mahikahatele na mapeletelo.	-Thoni, rhejisitara, xitayili na ntivomarito swi fambelana swinene na xikongomelo, vaamukeri va hungu na mbangu. -Ku na nkhaqato wa ntivoririmi naswona wu vumbiwile himfanelo swinene. -Swihoxo a swi kona.	-Thoni, rhejisitara, xitayili na ntivomarito swi fambelana kahle na xikongomelo, vaamukeri va hungu na mbangu. -Hi ku angarhela, ku na nkhaqato wa ntivoririmi naswona wu vumbiwile himfanelo. -Ntivomarito wa kahle swinene. -Swihoxo a swi talangi.	-Thoni, rhejisitara, xitayili na ntivomarito swi fambelana na xikongomelo, vaamukeri va hungu na mbangu. -Ku na swihoxo swin'wana swa ririmi. -Ku na ntivomarito wo ringanela. -Swihoxo a swi onhi nhlamuselo.	-Thoni, rhejisitara, xitayili na ntivomarito swi fambelana katsongo na xikongomelo, vaamukeri va hungu na mbangu. -Ntivoririmi wo pfumala nkhaqato wu tihela wu va na swihoxo swo tala. -Ntivomarito wo kayivela. -Nhlamuselo a yi le rivatleni.	-Thoni, rhejisitara, xitayili na ntivomarito a swi fambelani na xikongomelo, vaamukeri va hungu na mbangu. -Swihoxo swi tele naswona ku na ku pfluwapiuvana ka timhaka. -Ntivomarito a wu fambelani na xikongomelo. -Nhlamuselo a yi twisiseki nakatsongo.
TIMARAKA TA 10					
TIMARAKA TA 15					

Mfanelo yo kopa yi pimiwile